

МИГРАЦИЯ И МИГРАЦИОННИ ПРОЦЕСИ

Веселина Р. Иванова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Резюме. Миграцията е демографски процес, който непрекъснато съпътства развитието на човечеството. Миграцията е социален феномен в глобализацията, свързан с реално въздействие върху живота на хората, общности, държави и целия свят. Миграцията е потребност на личността към задоволяване на материалните нужди – стандарт на живот, повишаване на образованието, квалификацията и др. Усилията на страните членки на ЕС трябва да са насочени към провеждане на политика, която да е балансирана, т.е. да се търсят социално-икономическите плюсове на имиграцията. Важен мотив за завръщането на голям брой мигранти в страната ни могат да се окажат икономическият растеж и подобряването на жизнения стандарт.

Ключови думи: миграция; миграционни процеси; демографски процес

Светът се намира в епохата на миграцията. В последно време се налага констатацията, че екологичните, икономическите и политическите кризи ни водят към нов миграционен ред, който се различава от традиционните миграционни явления. Наред с екологичните и демографските проблеми през втората половина на XX век се прибавя и още един – движението на човешките маси от икономически изостаналите райони към страни с по-висок жизнен стандарт (Kalchev, 2001).

„През последните години въпросите за глобализацията придобиха изключително голяма актуалност. Глобализацията по своята същност е явление от планетарен мащаб, с което са се „сблъскали“ десетки поколения, и следователно тя може да се разглежда като естествен и закономерен процес...“ (Takvoryan-Solakyan, 2016: 240).

В днешния глобализиран свят хората се движат постоянно. Миграцията е явление, социален феномен в глобализацията, свързан с реално въздействие върху живота на хората, общности, държави и целия свят. Тя е демографски процес, който непрекъснато съпътства развитието на човечеството. Във времето и пространството се проявява с различен обхват и под различни форми.

Миграцията води до преосмисляне на основните човешки ценности и до необходимостта от защитата им в условия на нови политики, практики с ими-

гранти и бежанци и в условия на война. В резултат на миграцията се пораждат много проблеми, които отдавна са на дневен ред в България и редица европейски държави. Глобалният пазар на труда дава възможност на младите хора свободно да избират пътя на своята реализация свързано с тяхното пълноценно съществуване. Много са и не са непознати причините за световната миграция, но съществуват и нови възможности и предизвикателства. Засилването на миграцията в международен план е в резултат на глобалните икономически и демографски дисбаланси и ключови фактори, като нарастващата бедност, безработица и екологични проблеми в съчетание с липсата на сигурност, лошо управление и незачитане на човешките права.

В резултат на бързото развитие на технологиите, осигуряващи лесна комуникация и достъп до информация за различните страни и нови възможности за работа, съществуват фирми, които осигуряват професионална помощ при уреждане на документация, и това е предпоставка за масовото движение на населението.

Миграцията е една от главните характеристики на днешния глобализиран свят. Явлението „миграция“ е неразделна част от човешката история и е все по-засегнато от глобализацията, социалното и икономическо развитие. Липсата на сигурност в държавата, търсенето на по-добър живот и възможности далеч от бедността, бягството от военни конфликти, преселването и несправедливото разпределение на ресурсите, карат хората да мигрират.

През последните години се наблюдава засилена миграционна вълна към Западна Европа и тя отразява много често политическите и икономическите сътресения в отделните държави. Засилената миграция през последните години може да доведе до сериозни проблеми в икономиката и околната среда на държавите, които приемат мигранти.

Наред с останалите демографски процеси, миграцията е един от основните фактори, обуславящи размера и структурите на населението на дадена територия. По своята същност „миграционното движение на населението обхваща премествания на лица от една в друга територия. Най-общо то изразява географската (пространствената, териториалната, районната) мобилност на населението“ (Vladimirova, 2007: 127).

В глобален аспект постоянно нараства мащабът на миграционните движения, които обхващат всички страни по света. Миграционните потоци са свързани със социални, икономически, културни и други причини. През годините движението на хората от едно място на друго се е променяло в исторически план, насочено както от селските райони към градовете, така и от периферията към центъра. Миграционните процеси оказват отражение върху икономическото и демографското развитие на страната ни. В голяма степен Европейския съюз е засегнат от проблема миграция. Трудовите ресурси и населението се концентрират в развитите икономически страни и това, от своя страна, забавя растежа по периферията.

Миграциите се обуславят от личностните интереси на индивидите и имат икономически и демографски характер. Миграцията е процес на движение през международна граница или в самата държава и обхваща всички видове движение на хората независимо от причините за това. Миграциите са сложен демографски и социално-икономически процес и оказват силно въздействие върху териториалното разпределение на населението, структурата му, неговата динамика и естественото му възпроизводство на различни равнища (Slaveykov, 2012).

Понятието „миграция“ има латински корен и произход, *migration* – означава придвижване, преселване, преместване на хора от едно място на друго с пресичане на някаква граница, преместване на населението със задължителна промяна на местоживеенето. Миграцията се разглежда не само като механично движение на населението, но и като обществено-исторически процес, който засяга много страни от социално-икономическия живот (Milkov, 2013). Миграцията, като вид движение, се свързва с промяна на местоживеенето, преместването в друг район и тя по своята същност е въздействие и взаимодействие (Kalchev, 2001).

В Англия през 1885 г. за пръв път Е. Равенщайн прави първото си научно изследване в областта на движение на хората, т.нар. миграция. В резултат на анализите, които той прави, достига до извода, че концентрацията на населението и разстоянието са факторите за осъществяване на миграция. Резултатите от своите анализи Равенщайн публикува в статията си *Законите на миграцията*. В своята работа в областта на миграциите той се опитва да открие закономерностите, които движат миграционните процеси, и в резултат на своите наблюдения и събрани данни формулира няколко закона на миграцията: миграционните потоци от хора са в посока на големите търговски центрове; по-честа е миграцията на къси разстояния в сравнение с тази на по-дълги; населението, което живее в селата, е по-склонно към миграция, отколкото тези, които живеят в градовете; склонността към миграция е характерна по-скоро за жените, отколкото за мъжете (Kalchev, 2001: 19).

Две са формите на проявление на миграцията: миграцията като явление – единичният акт на заселване/изселване, и миграцията като процес – съвкупност от явленията за определен период на дадена територия (Kalchev, 2001).

Формите на миграция могат да бъдат разграничени според различни фактори – например мотивите, правния статут на засегнатите или продължителността. Като демографска, социологическа и икономическа категория, миграцията има различни определения и нейните дефиниции имат различни критерии в зависимост от дисциплината, която изучава миграцията като процес.

Демографската статистика изучава миграциите, които са свързани главно с промени на постоянното население. Съвкупността от мигриранията на населението се нарича миграционен поток. Размерът му е равен на броя на пре-

местванията, извършени през отчетен период от един същ район на излизане към друг един и същ район на излизане.

Множество са признаците за определяне на миграционните потоци. Един от тях е пресичането на определена граница, според който миграциите се подразделят на: *външни и вътрешни*. Външните миграционни потоци се характеризират с пресичането на държавните граници и се делят на *емиграции* – изселване на хора извън границите на определена държава, и *имиграции* – заселване на хора в определена страна.

По своята същност външната миграция е териториално преместване на населението от една в друга страна. Нейна отличителна черта е пресичането на държавната граница. Тя представлява регистрирани миграционни събития във времето и пространството (Milkov, 2013). При изследването на мигрантите от миграционните потоци по техните образователни, демографски, икономически и социални характеристики трябва да се обърне внимание на потребността на личността да мигрира, т.е. целта, мотивацията и интересите за това действие. Миграцията като поведение на населението има своята специфика. Външната миграция е един вид форма на взаимодействие на страната с останалия свят чрез свободното движение на хора, трудови ресурси.

Освен *външна и вътрешна миграция* различаваме: временна миграция; окончателна миграция; миграция на наличното население, без да се променят постоянното местожителство и местоживееене; миграция, свързана с промяна на постоянното местоживееене на постоянното население, но може да стане и без промяна на постоянното местожителство; миграция на юридическото население с промяна на местоживееенето. Миграцията по специфични причини бива: доброволна миграция; принудителна миграция. Миграцията по вид: възвратна миграция; безвъзвратна миграция (Milkov, 2013). Миграцията според мотивите за преместването бива: политическа миграция; икономическа миграция; военна миграция и др.

Националният статистически институт разглежда *вътрешната миграция* на населението като заселване/изселване – действие, чрез което дадено лице променя своето обичайно местоживееене от едно в друго населено място на територията на страната за период, който е или се очаква да бъде най-малко дванадесет месеца.

Вътрешната миграция може да се раздели на: междурайонна или регионална миграция – миграция между райони на различни области; вътрешнорайонна миграция – миграция във вътрешността на една и съща област.

Мигриралите хора се наричат по различен начин: емигранти – спрямо напуснатата страна, или имигранти – спрямо приемащата страна. Емигрантът е гражданин, който доброволно или принудително напуска своята страна по политически, икономически, религиозни или други мотиви и се заселва в друга страна. Имигрантът е човек, който се заселва постоянно на територията

на друга държава по икономически, политически, военни и други причини (Milkov, 2013).

Имиграцията е вид механично движение на населението, което включва заселването на чужди граждани в страната; доброволното преселване на хора от едно място на друго, най-често от една държава в друга. Имиграцията може да бъде вътрешна и външна. Тя е действието, чрез което дадено лице установява своето обичайно местоживееене в България за период, който е или се очаква да бъде най-малко дванадесет месеца, като преди това лицето е пребивавало обичайно в друга държава.

Емиграцията е доброволното или насилствено напускане за дълъг период от време на страната на обитаване и заселване в друга страна. Обикновено това е причинено от някаква отрицателна промяна в живота, било тя природна, икономическа или военна. Причините за напускане на дадена страна могат да бъдат такива, които привличат (познати като изтеглящи фактори), и такива, които принуждават човек да напусне (познати като изтласкващи фактори).

Огромно въздействие върху демографските и социалните структури на страната оказват външномиграционните процеси, които са резултат от сложен комплекс от причини. В резултат на това особено внимание трябва да се обърне на националната политика и концепция в тази посока, която да неутрализира отрицателните последици от миграционните процеси. Четири са основните миграционни потока вътре в страната: *град – град*; *град – село*; *село – град* и *село – село*.

Миграциите имат три фази: формиране на миграционния поток в определени селища на базата на мотивацията на хората; адаптация на мигрантите към условията на новото местоживееене; преселване на мигрантите от едно място на друго (преминаване на границите) (Slaveykov, 2012: 335).

Миграциите и техните форми зависят от множество фактори: миграционната политика на дадената държава; работната сила и възпроизводството на населението, социалната мобилност; социално-икономическото състояние на държавата. Политическите, социално-икономическите, природните и други причини оказват непосредствено въздействие върху миграциите (Slaveykov, 2012: 337).

Категориите мигранти са: мигранти за временна заетост; нередовни (или без документи, незаконни) мигранти; хора, които влизат в дадена държава без необходимите документи и разрешителни; принудителни мигранти: бежанци, търсещи център за бежанци, или хора, които са принудени да се преместят в резултат на външни фактори, например въоръжени конфликти или екологични бедствия; членове на семейства: които се присъединяват към близки роднини, които вече са мигрирали; завърнали се мигранти: хора, които се завръщат в своите държави на произход, след като са прекарвали период в друга държава; бежанците, търсещите център за бежанци, и вътрешно разселените лица са защитени от националното законодателство.

Три са групите, на които UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) помага, и това са: *бежанци* – „в международното право това са хора, които: се намират извън своята родна страна или страна, в която живеят постоянно; имат основателен страх от преследване поради своята раса, вероизповедание; имат национална принадлежност, членство в социални или политически групи; не могат или не желаят да се възползват от закрилата на тази държава, или не искат да се върнат там заради страх от преследване“ (Ilieva, 2018a: 9).

Вътрешно разселени лица са хората, „които са били принудени или задължени да избягат или да напуснат домовете си или мястото си на обичайно пребиваване главно в резултат на/или за да избегнат ефектите от въоръжен конфликт, ситуации на масово насилие, нарушения на правата на човека или природни или предизвикани от човека бедствия, и които не са преминали международно призната държавна граница“.

Търсещите убежище са „хората, които търсят международна защита и за чиито искания за издаване на официален статут на бежанци все още не е взето решение“.

Съгласно Закона за чужденците чужденците са: получили разрешение за дългосрочно или постоянно пребиваване в Република България; получили статут на бежанец или хуманитарен статут или на които е предоставено убежище в Република България. Съществува разлика между „икономически мигрант“ и „бежанец“, като бежанецът е принуден да напусне страната си на произход поради основателен страх от преследване, а икономическият мигрант доброволно напуска страната си в търсене на по-добър живот и по-добри възможности за работа. Причините за масовите потоци от бежанци са: икономическа криза и безработица; бягство от природни стихийни бедствия; политическа репресия и нестабилност, религиозно преследване и др. В страната, където са се преселили, бежанците имат полулегално положение, тъй като нямат гражданство, социална защита и право на постоянна работа. Понякога те са връщани обратно в своите страни (депортация).

„Пристигайки в приемащата страна – България, бежанците преживяват бурни промени и трансформации на социалните отношения, които неизбежно водят и до трансформации в социалната идентичност, която е индивидуалното разбиране на човек за себе си като отделна същност“ (Ilieva, 2018b : 67).

Миграционният процес има начален и заключителен стадий, като между етапите съществува взаимодействие, което всеки път е различно. Подготовката за преселване, в която няма реална ситуация, която да се съпостави с желанието на личността да мигрира, е началният етап на миграцията, а при заключителния миграционният акт е завършен.

Миграцията е потребност на личността от задоволяване на материалните нужди – стандарт на живот, повишаване на образованието и квалификацията

и др. Тя е израз на стремежа за удовлетворяване на потребностите, като те заемат централно място при формирането на миграционното поведение на населението. Миграционното поведение се определя (зависи) от миграционните цели на личността (Kalchev, 2001). Във времето са се оформили миграционни потоци от хора, които са част от пазара на труда и оказват силно влияние върху основните демографски, социални и трудови структури на населението.

През годините усилията на страните членки на ЕС трябва да са насочени към провеждане на политика, която да балансирана, т.е. да се търсят социално-икономическите плюсове на имиграцията. При влошаване на условията на работа и живот в приемащата страна трудовите мигранти са склонни да променят своето местоживееие и отново да се върнат в своята страна. Подобряването на жизнения стандарт и икономическия растеж в страната могат да се окажат важен мотив за завръщането на голям брой мигранти.

ЛИТЕРАТУРА

- Владимирова, К. (2007). *Демографско развитие. Стратегии, политики и програми*. София: Университетско издателство „Стопанство“.
- Илиева, В. (2018a). *Нормативен анализ на понятията „бежанец“, „дете бежанец“, и „бежанска вълна“*. Шумен: Епископ Константин Преславски.
- Илиева, В. (2018b). *Социална идентификация на децата бежанци в България*. Шумен: Епископ Константин Преславски.
- Калчев, Й. (2001). *Външната миграция на населението*. Русе: Дунав прес АД.
- Колев, Г. (2005). *Международная вынужденная миграция и пути ее регулирования (вторая половина XX столетия)*. Москва.
- Милков, Л. (2010). *Конфликтология*. Шумен: Юни Експрес.
- Милков, Ч. (2013). *Миграцията и миграционните процеси в живота на човечеството*. София: Юни Експрес ООД.
- Славейков, П. (2012). *Геодемография*. София: Св. Климент Охридски.
- Такворян-Солакян, Б. (2016). Социални предпоставки на творческата активност. *Стратегии на образователната и научна политика*, Vol. 24, кн. 3, 239 – 252.

REFERENCES

- Vladimirova, K. (2007). *Demografsko razvitie. Strategii, politiki i programi*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Stopanstvo“.
- Ilieva, V. (2018a). *Normativen analiz na ponyatiyata „bezhanets“, „dete bezhanets“, i „bezhanetska valna“*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski.

- Ilieva, V. (2018b). *Sotsialna identifikatsiya na detsata bezhantsi v Bulgaria*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski.
- Kalchev, Y. (2001). *Vanshnata migratsiya na naselenieto*. Ruse: Dunav pres AD.
- Kolev, G. (2005). *Mezhdunarodnaya vnuzhdennaya migratsiya i puti ee regulirovaniya (vtoraya polovina XX stoletiya)*. Moskva.
- Milkov, L. (2010). *Konfliktologiya*. Shumen: Yuni Ekspres.
- Milkov, Ch. (2013). *Migratsiyata i migratsionnite protsesi v zhivota na chovechestvoto*. Sofia: Yuni Ekspres OOD.
- Slaveykov, P. (2012). *Geodemografiya*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Takvoryan-Solakyan, B. (2016). *Sotsialni predpostavki na tvorcheskata aktivnost. Strategii na obrazovatelната i nauchna politika*, Vol. 24, № 3, s. 239 – 252.

MIGRATION AND MIGRATION PROCESSES

Abstract. Migration is a demographic process that continually accompanies human development. Migration is a social phenomenon in a globalizing world with a real impact on the lives of people, communities, countries and around the world. Migration is the need of the individual to meet the material needs - standard of living, upgrading of education, qualification, etc. The efforts of EU Member States should be aimed at pursuing a policy that is balanced, ie to look for the socio-economic benefits of immigration. An important motive for the return of a large number of migrants to our country may be economic growth and improving living standards.

Keywords: migration; demographic process; migration process

✉ **Dr. Veselina Ivanova, lecturer**
Konstantin Preslavsky University of Shumen
115, Universitetska St.
9700 Shumen, Bulgaria
E-mail: v.ivanova@shu.bg